

ὅμως τοὺς νηδύτας, οἵτινες πρὸ ὀλίγων ἔτι δεκαετηρίδων ἐσεμνύνοντο ἐπὶ τῇ ἀραβικῇ ἢ ἰσπανικῇ αὐτῶν καταγωγῇ, μεγάλῃν κέκτηται ἐθνικοπολιτικὴν σημασίαν, ἐν ταῖς πρώταις ταύταις ἡμέραις οὐδὲν ἠκούετο ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, εἰμὴ μομφαὶ κατὰ καρδιανάλιου, ἥκιστα εὐπρεπῇ ἐπιδείξαντος πολιτείας ἀπέναντι τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους. Ὁ καρδιανάλιος οὗτος πολλὰκις ἐδείξατο τὸν προσδύκοντα δεσμοῦν ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναφῇ πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς χώρας, τὴν φορὰν ὅμως ταύτην ἡ παπικὴ αὐλή, ἥτις εἰς τοὺς ἀνωτέρους αὐλικούς κύκλους ἀπέδιδε τὴν εὐθύνην τῆς ἀναστολῆς τοῦ ρεύματος τῶν ἐκ τῶν ἐργατικῶν τάξεων προσκυνητῶν, ἀλλοίαν αὐτῷ ἐπέταξε νὰ τηρήσῃ πολιτείαν, δι' ἀποχωρήσεως ἀπὸ τοῦ ναοῦ· ὁ καρδιανάλιος, ἀνακοινώσας τὴν ἡνπερ ἔλαβεν ἐντολὴν τῷ νομάρχῃ, ἀπεδύρθη. Ὁ βασιλεὺς, ὥτινι ἀνηγγέλῃ ἡ τοῦ κληρικοῦ τοῦτου ἀπέλευσις ὑπ' αὐτοῦς ἔτι τοὺς κανονιοβολισμοὺς δι' ὧν τὰ πολεμικὰ τὸν ἡγεμόνα τῆς χώρας ἐχαιρέτιζον, ἀπῆντησεν· «Οὐ δύναται τις δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, ἤφετε αὐτὸν νὰ συλλογίζηται τὰ πάντα διορθωθῆσονται πάντῃ». Καὶ ὅτε ὑπὸ τῶν Γαριβαλδίνων περικυκλούμενος μετέβη, ὑπὸ τῆς ἐκκοφωτικῆς ἀνευφημίας τοῦ λαοῦ εἰς τὸ ἀρχαῖον νορμανδικὸν βασιλικὸν ἀνάκτορον, δὲν ἐπεσκέψθη, ὡς συνήθως ἐπραττε, καὶ τὸν μητροπολιτικὸν ναόν. Οἱ ἐκεῖ μᾶτῃν τὴν Α. Μ. ἀναμένοντες ὑπέστρεψαν κατησχυμένοι, οἱ δὲ τὸ θυμιατήριον κινεῦντες παῖδες τοῦ χοροῦ ἔκαυσαν τὰ δάκτυλα ἐκ τῆς συγχύσεως, εἰς τὸ τῶν ἀναθημάτων κεφάλαιον ὀλίγα μόνον εἰδὼν ὀνύχια ἐκ πτωχῶν προσερχόμενα γυναικῶν, ὁ λαὸς κατεβόα καὶ ὁ καρδιανάλιος ἠδυνήθη νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὸ Βατικανὸν τὰ τῆς λαμπρᾶς ἐπιτυχίας τῆς ἀποδράσεως αὐτοῦ. Ἐν Ἰταλίᾳ λοιπὸν πρακτικὴ διενεργεῖται ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ.

Ἡ ἐκθεσις, ἥτις διακρίνεται τῆς τῆς Βονωνίας, ὡς κατὰ πολλὰ μικροτέρα ἐκείνης, οὐδὲν τὸ νέον παρουσιάζει. Ἡ ἀνικανότης καὶ ἡ ἀπειρία τῆς ἀρμοδίας ἐπιτροπῆς προϋδίδοντο ἐκ τῆς τηρηθείσης τάξεως. Ἡ ἐναρξίς τῆς ἐκθέσεως ἐγένετο ἐνφ' οὐδὲν τῶν τμημάτων, ἐξαίρεσει τοῦ τῆς καλλιτεχνίας καὶ τοῦ τῶν ἐπιπλῶν, ἦν καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ διεγερθὴς ἐν πλείστοις τμημασὶ τὰ ἐκθέματα ἔκειντο ὁρωδόν· ἐν τινὶ τοίχῳ ἐφαίνετο παμμέγεθες μέλαν ξύλινον πλάσιον, πλάτους πέντε μέτρων καὶ ὕψους ἑπτὰ, ἐπ' αὐτοῦ δὲ χάρτης μετὰ τῶν λέξεων· Τὸ κάτοπτρον ἐλλείπει, διότι κατὰ τὴν ἐκφόρτωσιν συνετρίβη. Βραδύτερον ὅμως ἐγνώσθη ὅτι τὰ πάντα διεγερθῆσαν. Ἐν τῷ καλλιτεχνικῷ τμηματι τῆς ἐκθέσεως οὐδὲν ὑπῆρχε τὸ πέραν τοῦ ἀχαρκτηριστῶς συνήθους. Οἱ διάσημοι καὶ οἱ πεπειραμένοι πρὸ πολλοῦ ἀπέστησαν τῶν ἐκθέσεων, ἂν δε δύο σπουδαῖοι ἐργογλύφοι, ὁ Τσιότιέλλης καὶ ὁ Τσιφαριέλλος, ἐξέθηκαν δύο ἔργα τοῦτου συνέβη ἐξ ἀγάπης αὐτῶν πρὸς τὴν ἰδίαν νῆσον, διότι ἀμφότεροι εἶναι Συκελιῶται. Ὁ Τσιότιέλλης ἐξέθηκε κολοσσαῖον σύμπλεγμα, ἀπεικονίζον «τὴν μάχην τοῦ Δογαλιῆ»· ἐκάστη μεμονωμένη μορφή εἶναι κατηγορισμένη μετὰ μεγάλης καλλιτεχνικῆς σθεναρότητος, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἐκεῖναι αἱ λόγχοι καὶ ὁ κατὰ τὴν Βερνίνειον σχολὴν δραματικῶς συμπαθὼν πολεμικὸς ἵππος, ἥκιστα εὐάρεστον ἐμποιοῦσιν ἐντύπωσιν, θὰ ἐξεπλήσσοτο δὲ ὁ γενναῖος συνταγματάρχης Δὲ Χριστοφόρης, ὅστις ἐνδοξον εὖρε παρὰ τῷ Δογαλιῇ θάνατον, ἂν ἠδύνατο νὰ ἴδῃ τὴν θεατρικὴν στάσιν, ἦν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ καλλιτέχνης. Ὁ ἐν τῇ μάχῃ πίπτων δὲν παίζει βεβαίως κωμωδίαν. Ἀφ' ἑτέρου ὁ «Χριστὸς» τοῦ Τσιφαριέλλου, οὐδὲν τὸ θεῖον ἐν αὐτῷ ἔχει, ἅτε προσδομοιάζων νεαρῷ ἀνδρὶ, μὴ κοιμωμένῳ ἔτι, πολλὰ δ' ἥπτον νεκρῷ. Κατὰ τὸν θάνατον οἱ μωῶνες κομῶνται, οὕτως εἰπεῖν, καὶ δὲν ἐντείνονται θολοειδῶς περὶ τὸν βροχίονα καὶ τὸ στήθος, τῆς ἐντάσεως ἐκλιπούσης πλέον, ἂν δὲ ὁ κ. Τσιφαριέλλος δὲν ἐπιθυμῇ νὰ συμδουλεύῃ ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην τοὺς ἀρχαίους διδασκάλους, δύναται νὰ ἐπισκεφθῇ ἀνατομικὴν αἰθουσαν, ὅτε καὶ θὰ κατανοήσῃ τὸ σφάλμα αὐτοῦ. Ἐκ τῶν ἀποτροπαίων ἐκθεμάτων μνημονεύσωμεν κεφαλῆς, μετὰ κόμης ἀγρίως λελυμένης, βαθυτάτων ὀφθαλμῶν, αἰχμηροῦ στόματος καὶ χειρὸς διευθετούσης τὸν μύστακα καὶ δεύτερον στρατιώτου καταδεδικασμένου ἐπὶ φόνῳ, ὅστις μέλλει νὰ φονευθῇ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου ἐκ τῶν ὀπισθεν. Οὗτος κάθηται, δεδεμένος ἔχων τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ἐπὶ ἀχυροπλέκτου σκίμποδος, ἔχων τὰ ὄμματα ἐστραμμένα πρὸς τὰ ὀπισθεν καὶ ἀναμένων τὴν τοῦ θανάτου βολήν· ὑπάρχει τι τὸ ἀποτροπαιότερον;

Οὐδεὶς ἀντεπροσώπευθη ἐκ τῶν μεγάλων ζωγράφων. Ὁ Μικέτης, ὁ Παλιζας, ὁ Μορέλλης, ὁ Νόνος Τσιάρδης οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐπεμῖαν εἰκόνα, τὰ δὲ ἐπὶ τῶν τοίχων ἀνηρτημένα ἦσαν τόσον συνήθη, ὥστε ἀδύνατον νὰ μὴ αἰσθανθῇ τις λύπην ἐπὶ τῇ ματαιᾷ χρησιμοποιοῦν τοσοῦτον κηρωτοῦ. Ἄλλ' ἴσως θὰ ἐλεγέ τις· εὐχερὴς ἢ ἐπὶ κίρις ἀλλὰ δύσκολος ἢ τέχνη· ἴσως ἦσαν ταῦτα ἔργα ἀρχαρίων· ἀλλ' ὅποσα...

Ὅπωςδὴποτε δύο εἰκόνες προεῖχον· σκυθρωπὸν ἱβαλτώδες τόπιον μετ' ὀλίγων καλυβῶν, τεληματωδῶν πεδίων, κλπ. ἐν τῷ ὀρίζοντι ἀναφανισμένης τῆς θαλάσσης μετὰ τεθλασμένων νεφῶν καὶ κοράσιον προσευχόμενον! ἐν τῷ σκοτεινῷ ναφῷ γονυπετεῖ ἔμπροσθεν ἀφανοῦς εἰκόνας· τὸ ἀμυδρὸν φῶς λυχνίας ἀσθενῶς χρυσιζει τὴν φαιάν καὶ κυματόεσσαν κόμην αὐτοῦ· μόλις διακρίνεται τὸ ἀπαλὸν καὶ ὑπὸ βαθέος ψυχικοῦ πόνου συγκεκινημένον προσῶπον αὐτοῦ. Αἱ εἰκόνες ἠγοράσθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἐγράφησαν δὲ ὑπὸ κυρίας, ὀνόματι Καριολάτο· οὐδὲν ὅμως εἶχεν ἀκουσθῇ μέχρι τοῦδε περὶ ταύτης.

ΑΝΑ ΤΗΝ ΕΠΙ ΤΑΔΕ ΑΣΙΑΝ

ΕΚ ΠΑΡΙΣΙΩΝ ΕΙΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑ

Οἱ κκ. Γεώργιος Πίσων καὶ Ἀλβέρτος Δεβελαῖϋ, ἀναλαβόντες ἐντολὰς ἐκ μέρους τῶν γαλλικῶν ὑπουργείων τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς γεωργίας, ἐποιήσαντο μακρότατον ταξίδιον ἀπὸ Παρισίων εἰς τὴν Ἀσιατικὴν Τουρκίαν καὶ Περσίαν. Τὰ κυριώτερα μέρη τῆς ἀφηγήσεως τὴν ὅσον μακρὺς τόσον καὶ ἐνδιαφερούσης περιηγήσεως τῶν δύο τούτων γάλλων περιηγητῶν παρατιθέμεθα ὥδε τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώστασις:

Αἱ ἀρχαὶ τοῦ ταξιδίου.

Τῇ 27 Ἀπριλίου 1890.

Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἡ Ἀνατολή, ἡ ἱερὰ γῆ, ἐν ἣ ἔσημειώθησαν τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὁ τόπος ἐν ᾧ ὁ δέος ν' ἀναζητηθῶσιν αἱ ἀρχαὶ τοῦ ἡμετέρου πολιτισμοῦ. Αὕτη εἶναι ἡ τῶν μυστηρίων μύθων χώρα, ἐν ἣ ἐμφανίζονται οἱ θεοί, ἐν ἣ ὁ Ὅσιρις καὶ ὁ Βάχχος ἐπεκτείνουσι τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, ἐν ἣ δράκων φρουρεῖ τὸ χρυσὸν δέρας, ἐν ἣ ὁ Βελλεροφῶν, Ἡρακλῆς καὶ Θησεὺς καταπολεμοῦσι τὰς Ἀμαζόνας· αὗται αἱ μετ' ἀνεφύλου οὐρανοῦ χῶραι εἶναι ἐκεῖναι, ἐν αἷς γεννᾶται ἡ λατρεία τοῦ Μίθρα, ἐν αἷς ὁ Ὀρμουσδὰς κατὰ τοῦ Ἀριμὰν ἀγωνίζεται, ἐν αἷς βωμοὶ τῷ Βαζλ καὶ τῷ Ταμουζ ἀνεγείρονται, ἐν αἷς λατρεύεται ἡ θεὰ Ἀναχιδ καὶ μυρία ὅσαι ἄλλαι θεότητες. Αὐτῇ ἐπίσης, ἐπὶ τῶν βράχων, τῶν ὑπὸ τῆς τῶν κατακτητῶν ὑπερηφανεῖας γλυφέντων ἢ ἐπὶ τῶν κυλίνδρων καὶ πλίνθων, τῶν τὰ μεγαλουργήματα τῶν βαβυλωνίων βασιλέων περιελκύοντων, εὔρηται τὸ ἴχνη τῶν μακρῶν ἐξόδων, τῶν ἀτελευτήτων μεταναστεύσεων, τῶν μεγαλουργῶν πολιτισμῶν, οἵτινες τῆς ἱστορικῆς περιόδου προηγήθησαν. Εἴτα, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐγγράφου ἱστορίας, ἥς τὸ τῶν Ὀμηρίδων ἔσμα ἀποτελεῖ μετὰ τῆς γενέσεως τὴν θαυμασίαν εἰσαγωγὴν, καθ' ἣν στιγμὴν αἱ μυθώδεις διηγήσεις ἐξαφανίζονται βαθμηδόν, ἡ διάνοια ἀνυψοῦται, πλουτιζομένη ὑπὸ τῆς ἐργασίας, καὶ ἡ ἀνθρωπότης πιστότερον ὁσημέραι σημεῖον τὰ χρονικὰ αὐτῆς, αὕτη πάλιν ἡ τῆς Ἀσίας χώρα εἶναι ἡ τρέμουσα ὑπὸ τὰ βήματα τῶν στρατῶν τοῦ Κύρου καὶ τῶν λεγόντων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑπὸ τὴν σύγκρουσιν τῶν Πάρθων καὶ τῶν Ρωμαίων, ὑπὸ τὰ κύματα τῶν ἀραβικῶν φύλων καὶ τῶν μογγολικῶν ὀρδῶν, ὃν τρόπον ριγέι πρὸ τοῦ νόμου τοῦ Μωϋσέως, πρὸ τῶν παραβολῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν διδαγμάτων.

Χῶραι τῶν μυθικῶν παραδόσεων, τῆς τῶν φυλῶν διασπορᾶς τῶν γεννωμένων θρησκείων, τῆς ὑψηλοτέρας ἐποποιίας, χῶραι τῆς τῶν δημητριακῶν καταγωγῆς, τῶν ὀπωροφόρων δένδρων, τῆς ἀμπέλου, τῶν οἰκιακῶν ζώων, κοιτῆς τοῦ πολιτισμοῦ πρὶν ἢ ἀποκοιμηθῆναι ὡς ἐξηγημένοι ἐν τῷ τῶν αἰώνων κονιορτῷ — φαίνεται ὅτι πρὸ πολλοῦ ἔδει νὰ ἐπισκεφθῇ τις τοὺς ποταμούς, τὰ ὄρη καὶ τὰς κοιλάδας μάρτυρας τοσούτων γεγονότων, νὰ διερωτήσῃ τὰς ἱστορικὰς ὑδούς, τὰ ἐρείπια καὶ τὰς ἐπιγραφάς, νὰ μελετήσῃ τοὺς ἐθνικοὺς χαρακτῆρας τῶν λαῶν, τοὺς ἀποτελοῦντας λείψανα ἐξαφανισθεισῶν κυριαρχιῶν, ν' ἀποκαλύψῃ ἐν ἐνὶ λόγῳ πᾶν ὅ,τι ὑπολείπεται ἐκ τῶν ἐθνῶν, τῶν δυναστειῶν, τῶν κρατῶν, ἅτινα διεδέξαντο ἀλλήλα καὶ ἅτινα ἀλληλοδιαδόχως συνανέμειξαν, κατεπάτησαν, διέσπασαν καὶ ἐπαλλήλους συνώθησαν τοὺς λαοὺς καὶ τὰς φυλάς. Ἐν τούτοις οὐδὲν τούτων ὑπάρχει, τὸ δὲ ἔργον τῶν περιηγητῶν καὶ τῶν σοφῶν εἶναι εἰσαεὶ σπουδαῖον. Εὐρύς λευκὸς χώρος σημεῖοι ἐπὶ τῶν καλλιτέρων χαρτῶν τὰ ἀνεξερεύνητα μέρη ὑπάρχουσιν ἐπιγραφαί, μήπω ἐξηγηθεῖσαι οὐδ' ἀποτυπωθεῖσαι ἔτι, ἀπειράριθμοι λόφοι, μήπω ἀνασκαφέντες, κρύπτουσιν εἰσαεὶ τὰ ἀπόρητα αὐτῶν, πολυάριθμοι δ' ὑπάρχουσι λαοί, ὧν ἀγνοοῦνται τὰ ἔθνη, τὰ ἔθιμα. αἱ παραδόσεις, οἱ μῦθοι ὡς καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ αἱ ἐθνογραφικαὶ αὐτῶν σχέσεις.

Ἡ περὶ τὸ Κουρδιστάν χώρα, εἶναι ἀξιοσημείωτος. Ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὑψηλῶν ὄροπέδιων, τῶν τοσούτων πλουσιῶν εἰς ὀρυκτὰς οὐσίας, οἱ Χάλυβες πρῶτοι, καθὰ λέγεται, ἔχυσαν τὸν ὀρείχαλκον καὶ ἐσφυρηλάτησαν τὸν σίδηρον. Ἐν τῇ γαίᾳ τῶν ἀποτόμων ὁρέων τοῦ Χεκκαρῆ, τοῦ φοβεροῦ τούτου γορδίου δεσμοῦ, ὃν ὁ Ἀλέξανδρος διέσπασε, περιέκλειε αὐτόν, μεταξὺ τοῦ Δζουδῆ καὶ τοῦ Ἀραράτ, ὧν ἀμφοτέρω παρίστανται ὡς δεξιάμενα τὴν τοῦ Νῶε κιβωτόν, κατέφυγον πρὸς τοὺς ὄρεινους καὶ μαχίμους Κούρδοις, τὰ λείψανα τῶν ἀσσυριανῶν λαῶν, οἱ Νεστοριανοί, ὧν ὁ Μάρ-Σιμουὺν εἶναι ὁ πολιτικὸς καὶ πνευματικὸς ἀρχηγὸς καὶ οἵτινες ἔλαβον τὸ ὄνομα τῶν Χαλδαίων, ὅτε προσηλυτίσθησαν εἰς τὸν καθολικισμόν. Αὐτικώτερον ἐν Τούρ-Ἀβδίν, ἄλλα λείψανα, οἱ Ἰακωβίται συνωστίζονται ἐν μικρῷ ἀριθμῷ περὶ τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Σύροι. Ἐπὶ τῶν ὄχθων τῆς λίμνης τοῦ Βάν κυρίως, ὅπου ὠμιλεῖτο ἤδη ἡ ἀρχαία χαϊκανικὴ γλῶσσα, οὐ μακρὰν τοῦ Νιμρούδ καὶ τοῦ Σιπάν, ἡγεῖται ὁ Ἀθραμαλὲς τὴν πόλιν Ἀρδζίχ, ἐνῶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Σαννασῶρ κατέφευγεν εἰς Σασούν, ἀμφοτέροι φεύγοντες τὸν πατέρα αὐτῶν Σαναχερίβ, ὅστις ἤθελε νὰ θυσιάσῃ αὐτοὺς εἰς τὸν θεὸν Νεθρόχ. Ἡ Σεμिरαγέρδη ἦτοι τὸ Βάν εἶναι ἡ θέσις, ἐν ἣ ἡ μεγάλη βασίλισσα Σεμिरάμ ἢ Σεμिरαμὶς ἱδρύσε τὰ θαυμαστὰ θερινὰ αὐτῆς ἀνάκτορα. Αἱ ὑψηλαὶ κοιλάδες τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου δὲν εἶναι ἤττον περιέρροι καὶ ἤττον πλούσιοι εἰς ἀναμνήσεις· καλύπτονται δὲ ὑπὸ φρουρίων καὶ φεουδαλικῶν κτιρίων καὶ περιλαμβάνουσιν ἐκτὸς Κούρδων καὶ Ἀρμενίων πολυάριθμα ἄλλα φύλα.

Ἄλλ' ἰδοὺ τὰ πρῶτα τμήματα τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν ἀνέρχονται εἰς τὰ ὀροπέδια τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκ Σμύρνης ἐξέρχονται τρεῖς γραμμαί, αἵτινες εἰσδύουσιν εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Ἑρμου, Καϊστρου καὶ Μεσάνδρου· ἡ γραμμὴ Χαϊδάρ πασσᾶ. Ἀγκύρας προεκταθήσεται μέχρι Βαγδάτης, ἐπιδιώκεται δὲ καὶ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Ἀμισοῦ. Σεβασταίας καὶ λοιπαί. Παρασκευάζεται λοιπὸν οἰκονομικὴ ἀνατροπὴ, ἥτις θὰ συνεπαγάγῃται βαθείας μεταβολᾶς ἐν τοῖς τῶν χωρῶν τούτων ἔθνεσι, ταῖς ἐμπορικαῖς σχέσεσιν κλπ.

*
*

Ἔτος παρῆλθεν ἀπότου καθηρτίσαμεν τὸ σχέδιον περιηγήσεως ἀνὰ τὰς χώρας ταύτας πρὸς διερεύνησιν αὐτῶν. Πολλάκις τὸ δρομολόγιον ἐτροποποιήθη· ἀλλ' ἤδη ἀπεφασίσσαμεν πλέον ὀριστικῶς· θ' ἀποβῶμεν εἰς Τραπεζοῦντα, θὰ διατρέξωμεν τὸ Κουρδιστάν καὶ τὰ περὶ αὐτό, τὸ πλεῖστον τῆς Περσίας καί, ἐὰν αἱ περιστάσεις φανῶσιν εὐνοϊκαί, θὰ προσχωρήσωμεν περαιτέρω.

Τῇ 27/8 αὐγούστου ἀνεχωρήσαμεν ἐκ Παρισίων, συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου γραμματέως καὶ τῇ ἐπιούσῃ ἐπεβιβάσθημεν ἐκ Μασσαλίας τοῦ Γαμῆσεως. Οὐδὲν ἔχουμεν νὰ εἰπώμεν περὶ τοῦ ταξιδίου· προσηγγίσσαμεν εἰς Σύρον, Δαρδανέλλια, Κωνσταντινούπολιν, Ἀμισὸν καὶ Κερασσοῦντα καὶ ἐβρέθημεν ἐπὶ τέλους ἐνώπιον τῆς Τραπεζοῦντος. Ἡ

Τραπεζοῦς, ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἐρωμένη, παιδροτάτην ἔχει τὴν ὄψιν· αἶμα μετὰ ζωηρῶν χρωμάτων οἰκία αὐτῆς, λευκαί, κίτρινοι, κυαναί, μετὰ ἐρυθρῶν στεγῶν, κλιμακῆδόν ἐπὶ τοῦ λόφου διασπείρονται, ἐπιχαρίτως ὑπὸ κήπων περικυκλούμεναι· ἐν τῷ βάθει, ἐξαφανιζομένη ἐν τῷ ὑποκυανῷ τοῦ ὀρίζοντος χρώματι, ἀμυδρῶς χαράσσεται ἡ προοπτικὴ εἰκὼν τῶν δίκην τριχάπτου ἐκτεινομένων ὁρέων. Περὶ τὸν Γάμειον, ἐν τῷ κόλπῳ ἡγυροβολημένον, ἐλαφραὶ πολύκωποι λέμβοι ἀναμένουσι τοὺς ταξιδιώτας ἵνα ὁδηγήσωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ξηράν. Ἐμπρὸς! βιαζόμεθα νὰ θέσωμεν τὸν πόδα ἐπὶ τῆς γωνίας ταύτης τῆς Ἀσίας, ὅποθεν θ' ἀρχίσῃ τὸ ἡμέτερον ταξίδιον. Μετὰ τινα λεπτὰ ἀπεβιβάζομεθα. Διεμνηνεύς, εὐρωπαϊκὴν φέρων περιβολὴν καὶ τὸ ἐθνικὸν φέσιον, προσφέρει ἡμῖν πάραυτα τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν ἡμετέρων διαβατηρίων, ἐλευθέρως εἰς τὴν πόλιν εἰσελθόντες, ἀφικνούμεθα εἰς τὸ γαλλικὸν προξενεῖον, ὅπου, γνωρίσαντες τὸν σκοπὸν τῆς ἡμετέρας περιηγήσεως, ἐτύχουμεν τῶν ἀναγκαίων εὐκολιῶν. Εἴτα, ἀναγκαῖον κριθέντος νὰ συνομιλήσωμεν μετὰ τοῦ διευθυντοῦ τῶν τελωνείων, ὁ φιλοφρονέστατος ἀνώτερος οὗτος ὑπάλληλος φιλοφρονέστατα ἡμᾶς ὑποδέξατο καί, δηλώσας ὅτι εὐτυχῇ ἑαυτὸν λογίζεται φαινόμενος χρήσιμος εἰς τοὺς γάλλους περιηγητάς, ἔδωκε τὰς ἀπαιτούμενας διαταγὰς, ὥστε νὰ παρασχεθῶσιν ἡμῖν πᾶσαι αἱ δυναταὶ εὐκολαί. Ἐν τούτοις αἱ ἡμέτεραι καρδιναί Βίντσεστερ, θεωρηθεῖσαι τὸ πρῶτον ὡς πολεμικὰ ὄπλα, κατεσχέθησαν, χάρις ὅμως εἰς τὸν διοικητὴν, τὸν μετὰ πολλῆς τῆς δραστηριότητος καὶ συνέσεως περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ νομοῦ μεριυνῶντα, τὸν γινώσκοντα τὴν Γαλλίαν καὶ ὁμιλοῦντα τὴν γαλλικὴν, ἀναγνωρίσαντα δὲ ὅτι ὁ σκοπὸς ἡμῶν εἰς οὐδὲν ἄλλο κατατείνει ἢ εἰς τὸ νὰ διέλθωμεν, περιηγήσεως χάριν, τὰς μέχρι Περσίας χώρας, τὰ ὅπλα ταῦτα ἐπεστράφησαν ἡμῖν μετὰ τῆς φιλόφρονος δηλώσεως ὅτι θὰ χορηγηθῶσιν ἡμῖν πᾶσαι αἱ δυναταὶ εὐκολαί πρὸς περιήγησιν ἀνὰ τὸν νομὸν αὐτοῦ διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς παροχῆς ἀρμοδίων ἐγγράφων καὶ ἀδείας πρὸς τὸ ὀπλοφορεῖν χάριν προφυλάξεως· ταυτοχρόνως ἐδόθη ἡμῖν καὶ συνοδία ἐκ χωροφυλάκων.

Λίαν ἡχαριστημένοι ἐκ τῶν παρασχεθεισῶν ἡμῖν εὐκολιῶν, περιεδιαβάζομεν ἐλευθέρως. Ἐκεῖ βλέπομεν ἀχθοφόρους, κεκυρωμένους καὶ φέροντας ἐπὶ τῶν νώτων αὐτῶν ὑπέρογκα βάρη· περαιτέρω ἐντυγχάνομεν συνοδὴν καμῆλων, αἵτινες, λειπόσκαρκοι αἱ ταλαίπωροι, προχωροῦσι ὥστε παραδεδομένοι εἰς τὴν διάκρισιν τῶν κυρίων αὐτῶν, ἐν ἐκάστῳ βήματι κροτοῦντος τοῦ ἀπὸ τοῦ λαίμου αὐτῶν ἀνηρτημένου κωδωνίσκου. Οἱ πόδες αὐτῶν, ὑπερβεβαρυμένοι ὑπὸ τοῦ φορτίου συνθλίβονται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ τὸ βᾶδισμα αὐτῶν δὲν μεταβάλλεται· ἰσχύως ἀκολουθοῦσι τῷ καμηληλάτῃ, ὅστις προπορεύεται, κρατῶν βακτηρίαν.

Τῇ ἐσπέρᾳ περὶ τὴν ὥραν πληροῦνται τὰ καφενεῖα ἐὰν βελανίως δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν οὕτω τὰ σπάνια καὶ ἡκιστα εὐπρόσπαστα καταστήματα ἐν οἷς οἱ ἐπισκέπται λαμβάνουσι καφφέ, τέϊον, τὴν ἐκ παραδόσεως μαστίχην καὶ τινὰς λεμονιάδας. . . Ἐν τῇ ξενοδοχείῳ τῆς Ἰταλίας, τῷ μόνῳ ἀληθῶς, εἰπεῖν, ξενοδοχείῳ ἐν Τραπεζοῦντι, ὀλίγιστοι ὑπάρχουσι ξένοι. Ἀρμενιοὶ τινες ὅμως τῆς πόλεως γευματίζουσιν αὐτῶν. Ἡδὴ προσελάβομεν νεκρὸν ἀρμένιον. ἐν εἴδει διεμνηνέως, οὗτος δὲ μετὰ τοῦ ἡμετέρου γραμματέως φροντίζει περὶ τῶν διὰ τὸ ἡμέτερον ταξίδιον ἐφοδίων. Πρὸς τοὺς ἐπρομηθεύθημεν ἵππους διὰ τε ἡμᾶς καὶ διὰ τὰς ἡμετέρας ἀποσκευὰς· δύο ἡμιονηλάται θὰ ἐφροντίζον περὶ αὐτῶν. Ἡδὴ, τῶν πάντων παρασκευασθέντων, ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ δοκιμάσωμεν τοὺς ἡμετέρους ἵππους, οἵτινες φαίνονται ἡμῖν ὡς ἡκιστα ἱκανοὶ ν' ἀντίσχωσιν εἰς μακρὸν κάματον. Ἐκδρομὴ εἰς τὴν ἐλληνικὴν ὀρθόδοξον μονήν, τὴν ἐπὶ ὀροπέδιῳ τοῦ Κολάτ-δὰχ κειμένην, ὅρους δεσπότης τῆς Τραπεζοῦντος, θὰ παρὰσχῃ ἡμῖν ἰδεῖν περὶ τῆς τῶν ποδῶν αὐτῶν εὐσταθείας τοῦλάχιστον, καθόσον ἄλλως ἢ εἰς τὴν ἐν λόγῳ μονὴν ἄγουσα ἀκολουθεῖ κατωφρεστάτην κλιτύν, κρημνῶδη καὶ πλήρη χαλίκων. Οὐδεὶς ὅμως τῶν ἵππων τούτων προσέκοψε ἐφ' ᾧ καὶ ἐλπίζομεν ὅτι, περιποιούμενοι αὐτοὺς, θὰ φθάσωμεν μέχρις Ἐρζερούμης, ὅπου συγκροτεῖται σπουδαία ἀγορὰ ἵππων. Ἡ μονὴ αὕτη, κατοικοῦμένη ὑπὸ ἱερέως καὶ ἐνίων καλογραιῶν, κεῖται ἐν τοῖς ἐρειπίοις ἀρχαίου φρουρίου καὶ τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελᾶ. Ἐν αὐτῇ καθορίζται ἀρχαῖον, παρεκκλήσιον, ἀφιερωμένον εἰς τὴν Παναγίαν, λελαξευμένον ἐν τῷ βράχῳ. Ἐκ τοῦ πεδίου, ἐφ' οὗ ἀνέλθομεν ἡ θεὰ εἶναι με-

γαλοπρεπής: πρὸ τῶν ποδῶν ἱμῶν ἡ Τραπεζοῦς, εἴτα ἡ θάλασσα, ἡ ἐπιφάνεια τῆς ὁποίας μόλις σχηματίζει γραμμάς τινες ἐκ τῆς ἐλαφροῦς πνοῆς τοῦ ζεφύρου καὶ ἥτις συγγείει τὸ κυανόχρουν αὐτῆς μετὰ τοῦ ἀπείρου τοῦ οὐρανοῦ· δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἡ τριχαπτοειδὴς ὄψις τῶν ὁρέων καὶ ἐπὶ τῶν κλιτύων, ἐν μέσῳ φυτειῶν καπνοῦ καὶ ἀραβοσίτου, γυναικες, ἑνασχολούμεναι εἰς τὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς καὶ ὧν ἡ ζωηρὰ φέρουσα χρώματα περιβολὴ φαίνεται κοσμοῦσα τοὺς ἀγρούς. Μετὰ μικρὸν κατερ-χόμεθα ἵνα εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπισκεφθώμεν τὸ περί-πυστον τέμενος τῆς Ἀγ. Σοφίας, κείμενον παρὰ τὴν θάλασσαν. Τὸ κτί-ριον τοῦτο πολλῶν αἰώνων βίον ἀριθμοῦν, ἔχει δύο εἰσόδους, ἐν ἐκαστῇ τῶν ὁποίων ὑπάρχει πύλη, ὑποστηρίζουμένη ὑπὸ δύο στηλῶν λευκοῦ μαρμάρου, ὕψους τεσσάρων περίπου μέτρων καὶ φερόντων κιονόκρανα, ὧν τὸ ἐν μόνον εἶχεν ἀποπερατωθῇ. Ἐπιστρέψωμεν ἤδη, Τῇ πρωΐ τῆς αὐρίου ἡμᾶ τῇ ἀνατολῇ, ἀπερχόμενοι τῆς Τραπεζοῦντος, θὰ διευθυνθώμεν εἰς Ἐρζερούμην.

Ἐκ Τραπεζοῦντος εἰς Ἐρζερούμην.

Κατὰ τὸ ὀκταήμερον, ὅπερ διήλθομεν ἐν Τραπεζοῦντι, ἰδυνήθημεν, οὐχὶ ἀκόπως, νὰ συμπληρώσωμεν τὰς διὰ τὸ ταξείδιον παρασκευὰς ἡμῶν. Ἐκτὸς τοῦ ἡμετέρου γαλλικοῦ διαβατηρίου ἐλάβομεν καὶ τὸ ζε-ρέν, ἥτοι ἄδειαν πρὸς περιήγησιν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ κράτους, ἄδειαν ἵνα φέρωμεν τὰς καραβίνας ἡμῶν Βίντσεστερ καὶ Μαρτίνη ὡς καὶ βουγιουρούλ τοῦ ἥτοι ἰδιαιτέραν σύστασιν τοῦ γενικοῦ διοι-κητοῦ Τραπεζοῦντος, δι' ἧς δυνάμεθα νὰ ζητήσωμεν πού ἀστινομικὴν βοήθειαν. Οὕτως ἐξετελέσαμεν πλέον ἢ ὅ,τι οἱ κανόνες καὶ αἱ διατάξεις τοῦ τόπου ὑπαγορεύουσιν.

Ἡ 16/28 αὐγούστου ἦν ἡ ἡμέρα τῆς ἡμετέρας ἀναχωρήσεως. Ἐπὶ τριῶν ἵππων ἐφορτώσαμεν τὴν ἡμετέραν σκηνήν, τὰς ἡμετέρας κλίνας κατὰ τὴν κατασκευάσειν καὶ κιβώτιον περιλαμβάνον τὰ ἡμέτερα γεω-μετρικὰ καὶ ἄλλα ὄργανα, τὰς φωτογραφικὰς συσκευὰς, τὰ βιβλία ἡμῶν κλπ., κιβωτίδιον ἀντικειμένων διὰ ὧρα, προμηθείας τινὰς κλπ. Ἐκ Τραπεζοῦντος εἰς Ἐρζερούμην ἡ ἀπόστασις εἶναι 64 ὥρων, ἥτοι ἀπὸ 310 μέχρι 330 χιλιομ., καθόσον οὐδεὶς γινώσκει ἐπακριβῶς. Τὸ ταχυδρομεῖον, ὅπερ νυθημερὸν λειτουργεῖ, ἀπαιτεῖ τρεῖς συχνάκις δὲ τέσσαρας ἡμέρας διὰ τὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων μερῶν ἀπόστασιν· τὸν χειμῶνα ὅμως, ὅτε οἱ λόφοι εἶναι κεκαλυμμένοι ὑπὸ τῆς χιόνος ἢ βραδύτης εἶναι μεί-ζων. Κατὰ τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἔξοδον, ἐπιθεωρηθέντων τῶν ἡμετέρων διαβατηρίων, εἰσῆλθομεν εἰς τὴν στενὴν κοιλάδα τοῦ Μασκὰ-δερέ, πο-ταμίου χυνομένου εἰς τὸν Εὔξεινον, ἐγγύτατα τῆς Τραπεζοῦντος· ἡ ὁδὸς εἶναι σχετικῶς καλὴ, καίπερ πολλὰ πολλὰ ἐγκλεισμένα χάσματα καὶ χαράδρας. Ἐν Ματαράτζι, τὸ ὕψος τοῦ ὁποίου ἀνέρχεται εἰς 217 μέ-τρα, οἱ ἵπποι εἰσῆλθον εἰς χάνιόν τι, ποταπὸν οἰκοδόμημα περιλαμβά-νον σταύλους ἱκανῶς εὐρεῖς ἐν γένει καὶ τινα τμήματα, βρισκόντα σκω-λῆκων, ἐν οἷς καταλύουσι τὰ τῶν συνοδῶν μέλη καὶ οἱ ταξιδιώται ἡμεῖς ἐστῆσαμεν τὴν ἡμετέραν σκηνὴν ἐν τῇ ὄχθῃ χειμάρρου.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἡγέρθημεν τὴν 4ην ὥραν. Μετὰ μίαν ὥραν προεγευ-ματίσαμεν, ἐπύξαμεν τὰς ἡμετέρας κλίνας, ἐτυλίξαμεν τὴν σκηνήν καὶ ἐθέσαμεν τὰ ἐρίππια ἐπὶ τῶν ἵππων. Κατὰ τὴν πρωΐν ἔτι ταύτην ὥραν συνηντήσαμεν μακρὰς συνοδίας καμήλων, αἵτινες ὡς γνωστὸν, κατὰ τὴν νύκτα μόνον βαδίζουσιν, βόσκουσιν ἢ ἀναπαύονται τὴν ἡμέ-ραν. Αἱ κάμηλοι αὐταί, μακρὰς ἔχουσιν τὰς τρίχας, ἀντέχουσιν εἰς ψύχος 35 βαθμῶν καὶ φέρουσιν ἀναλόγως τῆς ἡλικίας αὐτῶν ἢ τοῦ ἀνά-στήματος 200 μέχρι 400 χιλιογράμμων. Αἱ παρέρχόμεναι ἡμᾶς συνο-δίαί προέρχονται ἐκ Περσίας καὶ μεταβαίνουν ἐκ Ταυρίδος εἰς Τραπε-ζοῦντα δι' Ἐρζερούμης. Διὰ τὴν Τούρκιαν αὐταί συνεπάρχονται πρόσ-θον ὑπερδικοσίων χιλιῶν λιρῶν. Πρὸς τοῦτοις συνηντήσαμεν πολλὰς συνοδίας ἵππων καὶ ἡμιόνων, οἱ κωδωνίσκοι τῶν ὁποίων ἀντηχοῦσιν ἐν τῇ γραφικῇ κοιλάδι. Μετὰ τὸ Δζεβιζλίκ ὁ χειμάρρος χωρεῖ ἐν στενω-τέρῳ κοίτῃ, ἡ δὲ ὁδὸς εἶναι ἀνεωγμένη ἐπὶ τῆς ἀποκρίνου πλευρᾶς τῶν ὁρέων. Διαβάντες τὸ Χαμσῆ-κιὸ κατεκτινήσωμεν μετὰ δύο ὥρας καὶ ἡμίσειαν ἐν τῷ ὑπαίθρῳ εἰς ὕψος 1200 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἐν τῇ ζοφῷδῃ κοιλάδι, καθ' ἣν στεινὴν ὁ ἥλιος ἐξηφα-νίσθη ὅπισθεν τῶν κορυφῶν, τὰ νέφη, σταθμιζόμενα βραδέως, ἐξετείνοντο

ἐπὶ γιγαντιαίας κλίνης καὶ ἐκοιμῶντο. Ἐμέλλομεν ν' ἀνέλθωμεν εἰσέτι μέχρι τοῦ λαίμου ἢ στενωποῦ τῆς Ζιγάνας, ἥς τὸ ὄνομα ὑπομνησθεὶς ὡς λέγεται τὸ τῶν Τσιγγάνων καὶ ἥτις ἔχει ὕψος 2000 μέτρ. Ἡ ὁδὸς ἀνευ-χεταὶ ὀφιοειδῶς ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν δεδασωμένων λόφων, ὥστε διαυ-λακίζουσι πολυάριθμοι ρύακες. Εἴτα τὰ δένδρα ἐξαφανίζονται· ἡ φαῖα καὶ ἡ ἀραιὰ γλῶτ κόπτεται ὑπὸ τῶν ὀδόντων προβίων, μεγάλων ἐχόν-των τὴν οὐράν, ἅτινα εἰσι διεσπαρμένα ἐπὶ τῶν διαφόρων τοῦ ὄρους ἀτραπῶν· ἐπὶ τέλους ἐφθάσαμεν εἰς τὴν στενωπὴν Ζιγάναν. Ἐκ τοῦ ση-μείου τούτου πρὸς βορρᾶν μὲν φαίνεται ἡ Τραπεζοῦς, ὅταν δὲν ὑπάρχωσι νέφη, πρὸς νότον καθορίζεται ἐν οὐρανῷ ὁμοειδῶς κυανῷ σείρῳ μεγαλο-πρεπῶν ὁρέων. Ἴνα καταβῶμεν, ἀφέντες τὴν ὁδὸν πρὸς δεξιάν, ἐπηδήσα-μεν κάτω καὶ κατεκυλίσθημεν εἰς τὴν χαλικοδεττῆραν χαράδραν· οἱ ἵπποι, ἀνδρῆα ζῶα, ἠκολούθησαν ἡμῶν, χωρὶς πρὸς νὰ προσκόψωσιν· εἴτα ἐκ νέου συνηντήσαμεν τὴν ὁδὸν καρδίσαντες διὰ τοῦ μέσου τούτου ἡμίσειαν ὅλην ὥραν. Ἀλλ' ἡ χαράδρα ἐκείνη ἔχει τὰ θύματα αὐτῆς· σκελετοὺς ἵππων καὶ καμήλων, ὡς οἱ κόρακες φιλοσοφικῶς διαλύουσι. Οἱ σκελετοὶ οὗτοι εἶναι σκελετοὶ ζώων, ἅτινα χιονοστρόβιλος τις εἶχεν ἐξ ἀπροόπτου καταλάβει κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος. Ἡ φύσις δὲν θάλλει ἐπὶ τῆς νοτίου κλιτύος τῆς Ζιγάνας· οὐδὲν ἄλλο βλέπει τις εἰ μὴ λόφους ἀγόνους καὶ φαλακρούς. Οὕτως ἡ ὄψις τῆς χώρας μετα-βάλλεται ἀποτόμως· δὲν ἀπαντᾷ τις πλέον δένδρον, ὁ ἀὶρ καθίσταται ξηρὸς καὶ τὰ ζῶα σπάνια. Τούναντίον, ἀφρονώτατά εἰσι τὰ μεταλλεύ-ματα· ὁ χαλκὸς ἀποτελεῖ, ὥτως εἰπεῖν, τὰς βάσεις τῆς περὶ τὸ Κουρδι-στάν χώρας, πλούσια δὲ μεταλλεῖα, ἀναμένουσι τὸν πρῶτον κτύπον τῆς σκαπάνης. Ἐν Ζιγάνᾳ εὔρομεν τὰς μᾶλλον ἀνυποφόρους μυῖας τοῦ κό-σμου. Μετ' εὐχαριστήσεως ἐκ τοῦ χωρίου Ζιγάνας ἀπελθόντες εἰσῆλθο-μεν εἰς σκυθρωπὴν κοιλάδα, ὅπου ῥεῖ ἀληθῆς ποταμὸς ἰλύος, ὁ Χαρ-σέτ, χυνομένος εἰς τὸν Εὔξεινον, ἀρδεύων τὰ Ἀρδασα, σπουδαῖαν ἄγο-ράν, κειμένην μεταξὺ δύο βράχων, ὧν ὁ εἰς φέρει πύργον ἐν ἐρείπειῳ. Ἐκεῖ ἐξητήθησαν πάλιν τὰ διαβατήρια ἡμῶν, ἡ δὲ ὄψις τοῦ παρ' ἡμῖν βουγιουρούλ τοῦ μεγάλου διηκούλου τοῦ ἔργου ἡμῶν. Μετὰ μι-κρὸν ἠκούσαμεν ὀπίσθεν ἡμῶν κρότον τριποδισμοῦ καὶ ἤχον κωδωνίσκων· ἦτο τὸ ταχυδρομεῖον τῆς Ἐρζερούμης. Ὁ ταχυδρόμος, συνοδευόμενος ὑπὸ χωροφυλάκων, ὥθε' ἔμπροσθεν αὐτοῦ τοὺς ἵππους, οἵτινες φέρουσι σάκκους πλήρεις ἐπιστολῶν· καθ' ἕκαστον ἐξάωρον γίνεται σταθμός. Ἡ ἀπὸ Τραπεζοῦντος εἰς Ἐρζερούμην ὑπηρεσία γίνεται ἀρκούντως καλῶς· αἱ ἐπιστολαὶ φθάνουσι τακτικῶς σχεδὸν εἰς τοὺς δικαιοῦχους. Ἐν Κα-ράβῃ ὑπάρχει οἰκία, ὅπου εὔρομεν ὀλίγον ὕδωρ, ἥκιστα ἄλλως καθαρὸν καὶ τινα μῆλα, μακρόθεν προσερχόμενα. Ἡ θερμότης εἶναι ὑπερβολικὴ· τὸ θερμόμετρον σημειοῖ ἐν σκιᾷ 39°. Αὕτη εἶναι πάντως ἡ ἀγριωτέρα χώρα τῆς γῆς· πανταχοῦ οὐδὲν ἄλλο παρατηρεῖται εἰμὴ τιτανώδεις βράχοι, οἵτινες ὑπὸ τὸν ἥλιον ἄπειρα ἐκπέμπουσι χρώματα. Ἐπὶ τέλους ἀφικόμεθα εἰς τὸ χωρίον «πέντε Ἐκκλησίας»· ἀλλ' αἱ πέντε ἐκκλησίαι τοῦ χωρίου τούτου εἰσὶν ἀπλοῦς μῦθος. Ἐστῆσαμεν τὴν σκηνήν ἡμῶν ὑπὸ τὴν στέγην οἴκου. Συνεπεῖχ τῆς δριμύτητος τοῦ χειμῶνος αἱ στέγαι καλύπτονται ὑπὸ πεπιεσμένου χρώματος, ὕψους ἐνὸς μέτρου, οἱ δὲ τοῖχοι εἶναι διατετηγμένοι διὰ μικροτάτων ὀπῶν· ἐκτὸς τούτου ἐν τῷ ἐσωτε-ρικῷ εἰρίσκεται ὡρὸς ἐκ σανίδων, ἐρμητικῶς κεκλεισμένος. ἐν τῷ ὁποίῳ κατακλίνεται κατὰ τὸν χειμῶνα ἡ οἰκογένεια. Ἐλλείψει ξύλων τε καὶ ξυλανθράκων οἱ κατοικοὶ θερμαίνονται διὰ τινος εἰδὸς κόπου τῶν ζώων ἐξηραμένη ἐν τῷ ἡλίῳ. Αἱ γυναῖκες κυρίως ἑνασχολοῦνται εἰς περισυλ-λογὴν καὶ εἰς ἀρμόδιαν διαρρύθμισιν τῆς πρὸς θέρμασιν ταύτης ὕλης, ἐξ ἧς τσαυτὴ γίνεται διὰ τὸν χειμῶνα προμήθεια, ὥστε πανταχοῦ κα-θορῶνται φαῖα πυραμιδὲς ἐξ αὐτῆς.

Ἐκ τοῦ χωρίου Πέντε Ἐκκλησίαι μετέβημεν εἰς Δαλδαμπᾶν, πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς κωμοπόλεως Γκιουμους-χανέ, κειμένης εἰς ὕψος 360 μέ-τρων ἀπὸ τῆς ὁδοῦ. Παρήλθομεν δεινὰ φέρους θέσεις, ἐκτεινομένης ἐπὶ 10 ὄλα χιλιόμετρα καὶ παραγούσας περιπύστους ὀπώρας· ὁ ποταμὸς, ὑπερεχειλίσας, διέχυσε τὴν γονιμοποιὸν αὐτοῦ ἰλὸν ἐπὶ τῶν τμημά-των τούτων· τοῦτο δὲ εἶναι λίαν εὐχάριστον, διότι ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἡ κόπρος χρησιμοποιεῖται πρὸς θέρμανσιν. Προεγευματίσαμεν ἐν Γκιου-μους-χανέ, ὅπου ἐδόθησαν ἡμῖν γαλέται ἐκ σίτου, τοῦ ὁνότου ἄρτου ὄν-περ ἐμέλλομεν νὰ χρησιμοποιῶμεν τοῦ λοιποῦ. Ἡ ἀφίξις ἡμῶν μέγαν

ἐνεποίησε κρότον: πολλοὶ ἔσπευσαν νὰ προσφέρωσιν ἡμῖν πρὸς ἀγορὰν πολλὰ ἀρχαῖα νομίσματα, ἐν οἷς εἶρομεν καὶ ἐν κρότῳ τερ καὶ μετὰλλιον Πίου τοῦ Θ'. Οἱ κάτοικοι τοῦ Γχιουμου-χανέ, περὶ τὰ 5000, ἀποτελοῦνται ἐξ Ἑλλήνων, Ὁθωμανῶν καὶ Ἀρμενίων. Οἱ Ἑλληνες ἐργάζονται πάντες σχεδὸν ἐν τοῖς ἀργυρωρυχείοις, ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ὁποίων πάντοτε διενηργήθη.

Ἐν Σόρδα εἰρήθημεν ἐν ὀθωμανικῷ χωρίῳ, κατοικουμένῳ ἀποκλειστικῶς ὑπὸ ὀθωμανῶν. Ἐκεῖθεν μετέβημεν εἰς Κετοῦ-Καλὲ (φρούριον αἰγῶν)· τὸ χωρίον τοῦτο ὀφείλει τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς ἀρχαῖον φρούριον ἡρειπωμένον, γενουατικῆς πιθανῶς καταγωγῆς, καίμενον ἐπὶ βράχου, δεσπόζοντος τῆς ὁδοῦ ἐξ ὕψους 230 μέτρων καὶ θεωρουμένου ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ὡς κατοικούμενον ὑπὸ πονηρῶν πνευμάτων. Λίαν ἐνωρίς τὴν ἐπισύσαν ἡρξάμεθα τῆς ἀνοδοῦ. Χωρικός, γενναϊότερος τῶν ἄλλων, συγκατετέθη ἵνα χρησιμεύσῃ ἡμῖν ὡς ὁδηγός. Νέφος περιστερῶν ἵππατο πέριξ τοῦ ἀρχαίου φρουρίου. Ἰδοὺ ἀφικόμεθα εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βράχου· ὁδὸς, λελαξευμένη ἐν τῷ βράχῳ, ἄγει εἰς τὴν κορυφὴν. Εἰσελθόντες δι' ἀνοίγματος, τῆς ἀρχαίας πιθανῶς πύλης, εἰσεδύσαμεν εἰς τὸ φρούριον. Μεγάλᾳ τμήματι τοῦ τείχους, εἰρεῖς ὑπόγειοι χώροι, τετράγωνος πύργος καὶ μείγα φρέαρ λελαξευμένον ἐν τῷ βράχῳ ὑφίστανται εἰσέτι. Ἐπὶ τῶν παρεῶν τοῦ βράχου παρατηροῦνται ἱχνυς τειχῶν. Ἄτινα ἀπετέλουν ἀναμφιβόλως τμήματα περιτειχισμένου χώρου. Τὸ παραδόξον εἶναι ὅτι πηγὴ ἀναβλύζει ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ βράχου τούτου. Καθὰ ὁ μεθ' ἡμῶν χωρικός εἶπεν ἡμῖν εἶχον ἀνακαλυφθῆναι ἐκεῖ ἀργιλλώδεις πλάκες μετ' ἐπιγραφῶν, χειρόγραφα ἐν μεμβράνῃ καὶ ἐν τῷ τείχει τοῦ τετραγώνου πύργου δοχεῖα πλήρη χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Κάτωθεν τοῦ φρουρίου ὑπάρχει σπήλαιον, ὅπερ ἐπισκέφθημεν· ὁ ἡμέτερος ὅμως ὁδηγός, ὅσονδ' ἦτοτε γενναῖος κἄν ἦτο, ἀπῆκεν ἡμῶς νὰ εἰσελθόμεν μόνοι ἐκ φόβου. Ἡ αὐτότε εἰσόδος εἶναι ἱκανῶς δυσχερὴς· συρόμενοι ἐπὶ τῶν χειρῶν ἡμῶν εἰσεδύσαμεν εἰς τὸ βῆθος χωρὶς ὅμως ν' ἀνακαλύψωμεν ἀνοίγμα τι συγκοινωνῶν μετὰ τοῦ φρουρίου. Ἀπὸ τοῦ Κετοῦ-καλὲ εἰς Καδρὶκ οὐδὲν τὸ ἰδιαίτερον ὑπάρχει· διήλθουμεν τὸ Βαζούκ, ὅπερ διαχωρίζει τὰ ὕδατα τοῦ Χαρίτ καὶ τοῦ Τσορούκ καὶ οὕτως τὸ ὕψος ἀνέρχεται εἰς 1900 μέτρα περίπου.

4 Σεπτεμβρίου. — Ἦν ἡ ὁδὸς ἡμέρα ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἡμῶν, ὅτε εἰσελθόμεν εἰς τὴν γυνὴν κοιλάδα τοῦ Τσορούκ, ὅστις γύνεται εἰς τὸν Εὐξείνου, παρὰ τὸ Βαζούκ. Ἐν Ὀτλούκ ἀρχεται τὸ ὄροπέδιον τοῦ Μπαϊμπούρτ (ὕψους 1600 μέτρων), ὁ σίτος τοῦ ὁποίου τροφόμεναι δεκάδα περίπου ἀρμενικῶν χωρίων. Σταυθεύσαντες ἐπὶ μικρὸν ἐν Βαρζαχὰν ἐφωτογραφίσαιμεν τὰ λείψανα τριῶν ἀρμενικῶν ναῶν, οἵτινες γρονολογοῦνται, καθὰ λέγεται, ἀπὸ τοῦ ὁγδόου αἰῶνος (779) καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ὁποίων εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ. Οἱ λίθοι χάρις εἰς τὴν ξηρότητα τοῦ ἀέρος διατηροῦνται κάλλιστα. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, οἱ ναοὶ οὗτοι ἦσαν εἰσέτι ἀνέπαφοι· κατεστράφησαν δὲ τῷ 1829. Ἡ ἡμέτερα ἄριξις ἡγγέλθη. Ἰδοὺ τέλος τὸ Μπαϊμπούρτ μετὰ τῶν ἐν εἰδῇ ὁστράκου γελώνης λόφων αὐτοῦ, τῶν φατῶν αὐτοῦ οἰκιῶν καὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ ἀεροπόλεως, ἄτινα ἀναφαίνονται ὑπὸ τὸν κυανοῦν οὐρανόν. Τὸ Μπαϊμπούρτ, ὕψους 1550 μέτρων, εἶναι πόλις 10.000 κατοίκων, συνεστῆμένη ἐντὸς δύο λόφων μετ' ἀγορᾶς ἱκανῶς σπουδαίας καὶ ἑτέρας μεγάλης τοιαύτης, συγκροτουμένης τὸν μῆλον καὶ Σεπτέμβριον. Αἱ οἰκίαι μονώροφοι σχεδὸν πᾶσαι, εἰς ἡλικίαν ἐκτισμέναι καὶ ἕνεκα τοῦ μεγάλου ψύχους τοῦ χειμῶνος ἔχουσι μικρότατα παράθυρα. Ὁ Τσορούκ, ρέων ἐκ τοῦ νότου πρὸς βορρᾶν, διαχωρίζει τὴν πόλιν εἰς δύο τμήματα, συνδεόμενα μετ' ἀλλήλων διὰ τεσσάρων ἢ πέντε μικρῶν γεφυρῶν. Ὁ πρὸς ἀνατολὰς λόφος ὀχυροῦται ὑπὸ εὐρείας ἀεροπόλεως ἐν ἐρειπίοις μετὰ προχώματος καὶ χαρρακωμάτων, κατεργασμένων μέχρι τοῦ ἡμισέως ὕψους τοῦ λόφου.

Ἐκ Μπαϊμπούρτ εἰς Κόπ-χὰν (1900 μέτρα) ἑλάχιστα ὑπάρχουσι τὰ δυνάμενα νὰ σημειωθῶσι. Τὸ πρῶτον ἦδη παρατηρήσαμεν κατασκευαστικὰς τινὰς Κούρδων μετὰ τῶν μελαινῶν αὐτῶν σκηνῶν καὶ τῶν κτηνῶν αὐτῶν, βοσκόντων ἐν τοῖς πέριξ. Μετὰ τὸ χάνιον τοῦ Μουσεβερέγ, ἡρξάμεθα τῆς εἰς τὸ Κόπ ἀναβάσεως καὶ εἰσελθόμεν εἰς λαίμῳ γῆς, σχηματισθέντα ὑπὸ βράχων παραδόξως μετακινήθεντων. Ἐν Κόπ-χὰν εἶρομεν πολλὰς περιστεράς, ὧν ἐνίκα ἐφρονέσαμεν, ἵνα προσθέσωμεν εἰς τὸ

ἐδεσματολόγιον τοῦ ἡμετέρου γεύματος. Σταθμὸς χωροφυλάκων ἐξασφαλίζει τὴν ὁδόν.

Τῇ 8 Σεπτεμβρίου ἐξηκολοιοῦμεν τὴν τοῦ Κόπ ἀνάβασιν. Κάτωθεν ἡμῶν γύπες ἵπτανται ἐναέριοι μεγαλοπρεπῶς, ἐξαπλοῦντες τὰς πτέρυγας αὐτῶν. Ρυακία τινα, προδιδόμενα ὑπὸ ὀλίγης γλῶσσης, διασχίζουν τὸ ὄρος. Συνηγήσαμεν συνοδίαν βοῶν. Ὑπεράνω τοῦ Κόπ (2450 μέτρ.) τὸ ὄμμα καθορᾷ θάλασσαν ὅλην λόφων, προσμοιάζοντων πρὸς κύματα πεπηγότα καὶ κεκαλυμμένα ὑπὸ ἀπείρου βελούδου παραλλήλσσαντος χρώματος. Κάτω κεῖται ἡ ὑπερκειμένη κοιλάς τοῦ Καρὰ-σοῦ (δυτικοῦ Εὐφράτου) μετὰ λεπτῆς πρασίνης ταινίας ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ ποταμοῦ. Κατελθόντες τάχιστα τοῦ Κόπ, ἔστημεν μικρὸν ἐν Περναγκαμπὰν καὶ ἀπῆλθόμεν ἐκεῖθεν πρὸς θήραν ἐν ταῖς ὄχθαις τοῦ Καρὰ-σοῦ. Καὶ πράγματι παρελθόντες τὸ Ἀτσκαλὲ ἐφρονέσαμεν, ἐν τῇ ἀπὸ 6 μέχρι 800 μέτρων εὐρείᾳ ταύτῃ κοιλάδι, ἐν ᾗ ὁ ποταμὸς πολλὰς ποιεῖται στροφὰς καὶ πολλὰς διαγράφει κοίτας, πολλὰ πτηνά: νήσσας, πελαργούς, γύπας, κτλ. Εἶτα ἡ κοιλάς καθίσταται στενωτέρα καὶ περὶ τὴν βῆσιν βράχου ἐμφανίζεται τὸ χωρίον Δζαχδαρίτζ. Ἡ ὁδὸς, προχωροῦσα εἶτα ἐπὶ ὄροπέδιον ποικίλου καὶ καλῶς καλλιεργημένου, στρέφεται εἰς τὸ Δζινίς χάν, καταστραφὲν ὑπὸ τῶν Ρώτων. Ἐπὶ τέλους ἀφικόμεθα εἰς Γενῦ-χάν, (1900 μέτρ.).

Τελευταῖος σταθμὸς πρὸς τὴν Ἐρζερούμην. Κατ' ἀρχὰς ἀναφαίνεται ἡ Ἰλιτζά, (ὕποχλιον ὕδωρ), ὅπου ἐμείναμεν ἵνα γευματίσωμεν· ἡ Ἰλιτζά κέκτηται τρεῖς μεταλλικὰς πηγὰς καὶ τρία λουτρά, ἐν δὲ τοῖς πέριξ ἀνθοκωρυχείον, μὴ παραχωρηθὲν εἰς ἐκμετάλλευσιν, θεωρούμενον ὅμως ὡς σπουδαιότατον· ἡ ἐκμετάλλευσις αὐτοῦ θὰ ἀπέβαινε λίαν προσοδοφόρος καὶ θὰ παρεῖχε πρὸς τούτοις μεγάλας υπηρεσίας· διότι ὁ χειμὼν εἶναι μακρὸς καὶ ὀριμὸς ἐν Ἐρζερούμῃ, τὰ δὲ ξύλα πωλοῦνται ἐν ὑπερόγκῳ τιμῇ. Ἐν Ἰλιτζά, λοχαγὸς χωροφυλάκῃς ἐξ Ἐρζερούμης ἐλθὼν κατὰ διαταγὴν τοῦ διοικητοῦ, ἀπετέλεσε μέρος τῆς ἡμετέρας συνοδίας. Ἐν τῷ μεγάλῳ καὶ ὑψηλῷ πεδίῳ τῆς Ἐρζερούμης, περιβαλλομένη ὑπὸ κύκλου ὁρέων δὲν βλέπει τις οὔτε ἕν δένδρον. Ἡ θερμότης καὶ ὁ κωνιρὸς εἶναι λίαν δυσάρεστα. Ἐν ἀποστάσει πρὸς τὰ ΝΑ διακρίνεται ἡ πόλις, ἥτις κεῖται ἐπὶ τινων ὑψωμάτων ἐν τοῖς πρόποσιν ὑψηλῶν ὁρέων ὡς καὶ τὰ ὄχυράματα αὐτῆς, ἄτινα ἐπεκτείνονται εἰς μῆκος δεξιᾶ τε καὶ ἀριστερᾶ. Μιναρῆδες καὶ τινα δένδρα παρέχουσι ποικίαν τινα ζωὴν εἰς τὴν μελαγχολικὴν ταύτην θέσιν. Ἀφοῦ ἀνεμείναμεν τὰς ἡμετέρας ἀποσκευάς, διήλθουμεν τὰς τρεῖς περιοχὰς τῆς πόλεως. Ὁ μεθ' ἡμῶν χωροφυλάξ ὠδήγησε τότε ἡμᾶς εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὸ τελωνεῖον, μεθ' ὃ ἐπισκέφθημεν καὶ τὸ γαλλικὸν προξενεῖον. Ἐν Ἐρζερούμῃ ἡναγκάσθημεν νὰ παραμείνωμεν ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἐδομαδάς. (Ἀκολουθεῖ).

Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΜΗΤΗΡ.

ΔΙΗΓΗΜΑ.

(Συνέχεια ἴδε προηγούμενον ἀριθμόν).

Ἀνεμνήσθη τότε μυρίων σκηνῶν τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας, ὅτε ὁ ὑπερήφανος, βίαιος καὶ ἐπίμονος συνάμα ἐκεῖνος χαρρακτήρ, εἶχε προσενήσει αὐτῷ ἀναριθμήτους λύπας. Καὶ ὅμως πόσον τὴν ἡγάπα τὴν τρομερὰν ἐκείνην μητέρα, τὴν δεσποτικὴν, τὴν ἄδικον ἐνίοτε, ἀλλὰ συνάμα εὐγενῆ, γενναῖοφρονα, ἀφροσιωμένην, μεγαλόφρονα καὶ πάντοτε ἐτοιμῶς ἔχουσαν ὅπως πράξῃ πᾶν ὅ,τι μέγα.

— Νὰ σᾶς εἰπῶ, μῆτέρ μου, εἶπεν ἐκεῖνος διὰ τῆς θωπευτικῆς αὐτοῦ φωνῆς, σὺν τῷ χρόνῳ τὰ πάντα θὰ τακτοποιηθοῦν, θὰ ἰδῇτε!

Ἐκείνη ἀπεσύρθη ἐκ τῶν βραχιόνων του, λέγουσα·